

Huwelijk in Holland. Stedelijke rechtspraak en kerkelijke tucht, 1550-1700

Citation for published version (APA):

van Rhee, C. H. (2001). Huwelijk in Holland. Stedelijke rechtspraak en kerkelijke tucht, 1550-1700. *Pro memorie : bijdragen tot de rechtsgeschiedenis der Nederlanden*, 183-185.

Document status and date:

Published: 01/01/2001

Document Version:

Accepted author manuscript (Peer reviewed / editorial board version)

Please check the document version of this publication:

- A submitted manuscript is the version of the article upon submission and before peer-review. There can be important differences between the submitted version and the official published version of record. People interested in the research are advised to contact the author for the final version of the publication, or visit the DOI to the publisher's website.
- The final author version and the galley proof are versions of the publication after peer review.
- The final published version features the final layout of the paper including the volume, issue and page numbers.

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

If the publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license above, please follow below link for the End User Agreement:

www.umlib.nl/taverne-license

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

repository@maastrichtuniversity.nl

providing details and we will investigate your claim.

Verschenen in: *Pro Memorie. Bijdragen tot de Rechtsgeschiedenis der Nederlanden*, 2001, p. 183-185.

M. van der Heijden, *Huwelijk in Holland: stedelijke rechtspraak en kerkelijke tucht (1550-1700)*, Amsterdam 1998

De geschiedenis van het persoonlijk leven heeft zich de afgelopen decennia in grote belangstelling van historici mogen verheugen. De geschiedenis van het huwelijk neemt hierbij een plaats van betekenis in. In dit kader kunnen juridische aspecten niet worden verwaarloosd, aangezien het huwelijk immers gevangen is in een net van juridische regels. Dit moge blijken uit het volgende voorbeeld.

Lange tijd bestond omtrent het moment van de huwelijksvoltrekking onduidelijkheid. Volgens het Decreet van Gratianus kwam een perfect huwelijk tot stand door wederzijdse toestemming van partijen en de daaropvolgende bijslap. Begrijpelijkerwijze bracht deze situatie op juridisch vlak problemen met zich, al was het alleen maar op bewijsrechtelijk gebied. Het Concilie van Trente besloot daarom dat een huwelijk slechts tot stand kon komen als de wederzijdse huwelijksbeloften waren gedaan ten overstaan van de parochiepriester in aanwezigheid van ten minste twee getuigen. Na de reformatie gold ingevolge de Politieke Ordonnantie van 1580 de regel dat het huwelijk tot stand kwam zodra man en vrouw ten overstaan van de predikant elkaar het jawoord hadden gegeven. Met andere woorden, het huwelijk behoefde niet te worden geconsumeerd. Over de gelding van deze regel is menig proces gevoerd. Een prachtige casus is de volgende (ik ontleen hem aan J.Th. de Smidt en Heleen C. Gall, *Recht en gezin*, in: *Gezinsgeschiedenis. Vier eeuwen gezin in Nederland*, Assen etc. 1985, p. 31 e.v.).

Op zekere dag aan het einde van de zestiende eeuw begaven twee jonggeliefden, de man van bemiddelde familie en de vrouw van eenvoudige komaf, zich op weg naar de kerk om aldaar in de echt te worden verbonden. Inderdaad werd het huwelijk voltrokken en wel in gemeenschap van goederen, maar, treurig voorval, het huwelijksbootje waarmee de thuisreis werd aanvaard, zonk. Zowel de man als de vrouw verdronk jammerlijk. Voor de erfgenamen van de vrouw was de vraag of er inderdaad een geldig huwelijk tot stand was gekomen zeer interessant. Zij zouden in dat geval immers een grote erfenis tegemoet kunnen zien. De familieleden van de man waren hiervan echter minder gecharmeerd. Zij stelden voor het Hof van Holland dat man en vrouw dan wel in het openbaar het jawoord hadden uitgesproken, maar dat het huwelijk vervolgens niet was geconsumeerd, zodat de erfgenamen van de vrouw geen aanspraak op een erfdeel konden maken. Zoals te verwachten was op basis van de regeling in de Politieke Ordonnantie verloren de erfgenamen van de man deze juridische strijd.

Bovenstaande casus speelt zich af op privaatrechtelijk terrein. Echter, ook en vooral op strafrechtelijk terrein is een groot aantal interessante casus rond het huwelijk voorhanden. Het hier te bespreken proefschrift van Manon van der Heijden richt zich vooral op deze zaken.

Centraal in deze studie staat de wisselwerking tussen reformatorische regels op het gebied van het huwelijk enerzijds en de vervolgingspraktijk bij overtreding van deze

regels anderzijds. Daarbij worden norm en praktijk tegen elkaar afgezet. Van der Heijden behandelt de periode 1550-1700. Zij koos deze periode omdat zich juist in dit tijdvak de overgang van de katholieke naar de protestantse religie voerde. Dit bracht een aantal belangrijke veranderingen met betrekking tot de opvattingen en de regelgeving rond het huwelijk met zich. De belangrijkste hiervan was wel dat het huwelijk uit de sfeer van het kerkelijk recht werd gehaald en een zaak van de seculiere overheid werd. Belangrijk is in dit opzicht, zoals gezegd, de Politieke Ordonnantie van 1580, die bepaalde dat slechts een openbare trouwbelofte wettig was. In de praktijk echter werden, aldus Van der Heijden, veelvuldig prerereformatorische normen gehanteerd.

De veranderingen tijdens de reformatie betekenden niet, dat de kerk zich voortaan van huwelijkszaken afzijdig hield. In de eerste plaats was de kerk natuurlijk de plaats bij uitstek waar het huwelijk gesloten diende te worden (voor diegenen die niet in de protestantse kerk wilden trouwen, werd overigens de mogelijkheid van een huwelijk voor de wereldlijke overheid geopend), maar ook oefende de kerkenraad toezicht uit op het gedrag van haar lidmaten. Twee bronnen dienen zich dan ook aan bij de studie van het huwelijk in Holland in de genoemde periode: waar het de wereldlijke overheid betreft vormen de gerechtelijke archieven een belangrijke bron, en op het gebied van het toezicht van de protestantse (destijds bekend als de Nederduitsch-Gereformeerde) kerk de kerkenraadsnotulen. Daarbij viel de keuze op materiaal uit Delft en Rotterdam (vooral ook omdat de betrokken archieven aldaar vrij volledig zijn bewaard en de schrijfster de situatie in deze steden representatief voor Holland acht). Voor het overige wordt wereldlijke en kerkelijke regelgeving in het onderzoek betrokken.

Twee zaken vallen op: wat betreft de opvattingen van de kerk rond kwesties als bijvoorbeeld echtscheiding en voorechtelijke seks, vindt een ontwikkeling plaats waarbij een zekere soepelheid in de periode van de reformatie plaats maakt voor een meer rigide opvatting als gevolg van de nadere reformatie vanaf ongeveer 1650. Verder is opvallend dat de wereldlijke overheid en de kerkelijke autoriteiten verschillen van mening over de vraag welke zaken al dan niet strafrechtelijk dienen te worden aangepakt. Daarbij laat de wereldlijke overheid zich leiden door financiële overwegingen en de vraag in hoeverre de openbare orde wordt verstoord, terwijl de kerk veeleer een morele insteek kiest en bij problemen binnen het huwelijk uit is op verzoening van de echtelieden. Een ander verschil is dat de wereldlijke autoriteiten met twee maten lijken te meten bij de vraag of tot strafrechtelijke vervolging dient te worden overgegaan. Waar het de eigen poorters en de hogere strata van de samenleving betreft, blijkt er van grote terughoudendheid sprake te zijn. Dit is overigens het algemene beeld dat men krijgt indien men de strafrechtspraak uit die dagen onder de loep neemt. In een recente studie (P.J. Gyger, *L'épée et la corde. Criminalité et justice à Fribourg (1475-1505)*, Lausanne 1998) werd bijvoorbeeld hetzelfde geconstateerd voor Freiburg. Het gevolg van dit feit is dat gerechtelijke archieven ons vooral een beeld bieden van het huwelijksleven, en hetgeen daaromheen kan worden gesitueerd, van de "mindere" klassen. Aan dit gebrek leiden de kerkenraadsnotulen niet: daarin vinden we ook de meer welgestelde lidmaten terug. Wel leidt deze bron aan een ander gebrek, namelijk dat slechts lidmaten van de gereformeerde kerk erin figureren.

Het proefschrift van Van der Heijden is plezierige lectuur, al was het alleen maar vanwege het onderwerp dat zij centraal stelt. Desondanks kunnen enige kritische kanttekeningen worden gezet. De eerste kanttekening betreft Van der Heijdens Nederlands, dat op sommige plaatsen minder verzorgd is. Zo nu en dan leidt dit zelfs tot een onjuist begrip. Zo schrijft de auteur op p. 46: “Minderjarigen konden geen beroep doen op de weigering van hun ouders, en de laatsten waren in principe niet verplicht argumenten aan te voeren voor hun afwijzing.” De auteur bedoelt hier dat minderjarigen de weigering van hun ouders om toestemming te geven tot het aangaan van een huwelijk niet konden aanvechten (“in beroep gaan tegen”), terwijl de ouders voor hun eventuele weigering geen gronden behoeften aan te voeren.

Andere kanttekeningen zijn van rechtshistorische aard. Van der Heijden stelt op p. 25 van haar studie: “Rechters moesten zich in eerste instantie laten leiden door de regels van de wet, maar als gevolg van het gedecentraliseerde rechtssysteem en het ontbreken van rechtsbijstand, was het oordeel van de schepenen relatief arbitrair. Zij baseerden hun oordeel daarom niet alleen op de rechtsregels, maar evenzeer op hun eigen idee van rechtvaardigheid. Zedelijkheidsnormen, het schijnbaar onschuldige gedrag van de verdachte of de goede reputatie in de omgeving speelden hierin een grote rol.” Ik vermag niet in te zien waarom het feit dat er sprake is van decentralisatie op het gebied van de rechterlijke organisatie (want dat zal de auteur bedoelen met haar “gedecentraliseerde rechtssysteem”) en van het ontbreken van rechtsbijstand, het oordeel van de schepenen arbitrair maakt. De schepenen van Rotterdam of Delft kunnen ondanks deze omstandigheden toch op consistente wijze hebben gevonnist. Anderzijds is het feit dat een wettelijke regeling bestaat niet altijd een garantie voor consistentie. Bovendien brengt het rekening houden met externe factoren als reputatie, hoewel misschien laakbaar naar huidige maatstaven, ook niet met zich dat gesproken kan worden van arbitraire vonnissen. Van der Heijden had mijns inziens moeten aangeven dat zij het predikaat ‘arbitrair’ niet in de moderne betekenis van het woord gebruikt.

Een ander voorbeeld. Op p. 45 schrijft de auteur: “Pas onder het bewind van Lodewijk Napoleon (1806-1810) werden er in de Nederlanden nationale wetboeken opgesteld. Vóór die tijd was de rechterlijke macht versplinterd en kenden de Nederlanden geen algemeen geldende strafwetgeving.” Afgezien van de vraag waarom de auteur spreekt van “De Nederlanden” als zij het “Koninkrijk Holland” bedoelt (of misschien wel “De Lage Landen” of “Onze gebieden”?), is deze argumentatie niet sluitend. Ik zie niet in wat het verband is tussen enerzijds het ontbreken van nationale wetboeken en anderzijds het feit dat “de rechterlijke macht” versplinterd was. Immers, een gecentraliseerde rechterlijke organisatie is beslist mogelijk bij het ontbreken van nationale wetboeken en andersom zijn die nationale wetboeken op hun beurt weer heel wel bestaanbaar naast een “versplinterde rechterlijke macht”. Nu ben ik er mij van bewust dat de auteur met bovenstaande zin iets anders heeft bedoeld, maar dit ontslaat haar niet van de taak om deze bedoeling dan ook in de juiste termen weer te geven. Zoals de zin er nu staat, deugt hij niet.

Ter afsluiting van deze kritische noten een opmerking over het bijschrift bij de afbeelding op p. 70. Dit bijschrift meldt dat in de *Inleidinge* van Hugo de Groot ‘het recht van de zeventiende eeuw’ is vastgelegd. Aan de juistheid hiervan kan worden getwijfeld, aangezien de *Inleidinge* slechts een schets bevat van het 17^e-eeuwse materiële privaatrecht van het gewest Holland. Deze en de eerder gesignaleerde

onvolkomenheden hadden mijns inziens voorkomen kunnen worden, indien bij de totstandkoming van dit proefschrift in een voldoende vroeg stadium de hulp van een ter zake kundige rechtshistoricus was ingeroepen. Het interessante boek van Van der Heijden, dat, naar ik begreep, vanuit sociaal-historisch perspectief zeker geslaagd kan worden genoemd, had dan aan rechtshistorische scherpte kunnen winnen. Overigens wil ik hiermee beslist niet zeggen, dat het hier besproken proefschrift voor rechtshistorici niet bruikbaar is. Het bevat immers een schat aan tot op heden onbekende gegevens, die door Van der Heijden op originele wijze worden gepresenteerd.

C.H. van Rhee, Maastricht